

RELIGIE W AFRYCE

EWA SIWIERSKA

ISLAM I MAGIA W KULTURZE HAUSA

Streszczenie

Artykuł prezentuje religijno-magiczne zwyczaje rozpowszechnione w kulturze Hausańczyków z północnej Nigerii. Najbardziej popularną praktyką jest *sha rubutu* (dosł. picie napisu), którą spotyka się także wśród muzułmanów w innych krajach. Jest ona bowiem nieodłącznym elementem praktyk magicznych w islamie. Zarówno *sha rubutu*, jak i inne metody, takie jak sporządzanie amuletów i tradycyjna medycyna ochronna, opierają się na przekonaniu, że w wersetach i surach Koranu kryją się szczególne moce, które mogą leczyć choroby duszy i ciała oraz zapobiegać nieszczęściom.

Słowa kluczowe:

magia islamu, Hausa, *tsibbu*, *sha rubutu*, kwadraty magiczne

***

Wiele lat temu, jeden z moich studentów podczas pobytu w północnej Nigerii doświadczył niezwykłego przeżycia. Kiedy któregoś dnia znalazł się w bardzo niebezpiecznej sytuacji, towarzyszący mu Hausańczyk wyrecytował fragment Koranu, po czym zagrożenie natychmiast zniknęło. Opowiadając mi o tym wydarzeniu po powrocie do Polski, chłopak przyznał z całą powagą: „Teraz naprawdę zaczynam wierzyć w magię”. Przypomniałam sobie tę historię, pracując nad hauszańskimi tekstami magicznymi. W kulturze Hausańczyków Koran jest otaczany wielkim szacunkiem nie tylko jako najważniejsze źródło ich wiary, ale także jako niezastąpiony przewodnik w pokonywaniu wszelkich życiowych trudności. Przekonanie o jego niezwykłych mocach sprawczych przyczyniło się do rozwoju łączonych z nim praktyk magicznych, które stały się integralną częścią religii muzułmańskiej zarówno w północnej Nigerii, jak i na innych obszarach islamu:

Islam, potępiając w zasadzie czary, był w rzeczywistości bezsilny wobec niezwyklej popularności tego typu praktyk w Arabii i na innych, podbitych nieco później terenach. Musiał zatem wykazać się dość daleko posuniętą tolerancją. Ostatecznie, choć Prorok w jednym z hadisów uznał czary za jedną z siedmiu zgubnych rzeczy, których należy unikać, zwyciężyło twierdzenie średniowiecznych teologów, że magia jest nauką z jednej strony godną potępienia, ale z drugiej – dozwoloną¹.

Muzułmanie wierzą, że Koran jest najwyższym wyrazem boskiej mądrości, cudownym, doskonałym i nienaśladowalnym dziełem, jakiego nikt nie byłby w stanie wymyślić. Potwierdzają to słowa samego Boga: „Powiedz: Jeśliby się zebrali ludzie i dzinny, aby stworzyć coś podobnego do tego Koranu, to oni nie zdołaliby uczynić nic podobnego, nawet gdyby się wzajemnie wspomagali” (17:88)². Stałe obcowanie z Koranem oraz zgłębianie jego tajemnic jest nieodłącznym elementem życia wierzącego, który pragnie uchronić się przed nieszczęściami na tym świecie. Niniejszy artykuł to rzecz o tym, w jaki sposób w praktyce korzysta się z tej wiedzy w mużułmańskim społeczeństwie Hausa.

Tsibbu

Muzułmańska magia uzdrowicielska, w języku hausa określana terminem *tsibbu* (z arabskiego: *tibb*), odwołuje się zarówno do Koranu, jak i do opartej na przekazach sunny ‘medycyny prorockiej’ (*at-tibb an-nabawi*)³, czyli wypowiedzi Mahometa dotyczących profilaktyki zdrowia i sposobów kuracji. Prorok zalecał między innymi: „Leczcie sługi Boże, albowiem Bóg najwyższy stworzył dla każdej choroby lekarstwo. I tylko na jedną chorobę nie ma lekarstwa: na starość”⁴; „Jeśli słyszycie, że gdzieś jest zaraza, nie chodźcie tam. Ale gdy zaraza jest u was, nie chodźcie gdzie indziej”⁵; „Wystrzegajcie się obżarstwa, gdyż niszczy ono ciało i wywołuje chorobę, która przeszkadza w modlitwie. Umiar w jedzeniu i piciu jest najzdrowszy dla ciała i nie powoduje wydatków”⁶; „Puszczanie krwi leczy

¹ M.M. Dziekan, *Dzieje kultury arabskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 416. Do pozostałych rzeczy, których mużułmanin powinien unikać, Prorok zaliczył w tym hadisie: dodawanie Bogu współników (*szirk*), niesprawiedliwe pozbawianie życia uznanego przez Boga za święte, marnotrawienie dóbr publicznych, marnotrawienie majątku sierot, ucieczkę przed wrogiem na polu walki, oczernianie osób cnotliwych oraz nieroztropne ufanie kobietom. Zob. *Riyadh as-Salihin of Imam Nawawi*, tłum. Muhammad Zarfulla Khan, Curzon Press, London 1975, s. 274 (hadis 1619). Zakazy koraniczne odnoszą się głównie do magii szkodliwej. Zob. M.M. Dziekan, *Arabia Magica. Wiedza tajemna u Arabów przed islamem*, Wydawnictwo Akademickie DIALOG, Warszawa 1993, s. 135.

² Wszystkie cytaty wersetów podaje w przekładzie J. Bielawskiego, *Koran*, PIW, Warszawa 1986.

³ Por. M.M. Dziekan, *Dzieje...*, s. 410

⁴ Mahomet, *Mądrości Proroka (Hadisy)*, wybrał, przełożył z arabskiego i wstępem opatrzył Janusz Danecki, Wydawnictwo Akademickie DIALOG, Warszawa 1993, s. 101.

⁵ *Ibidem*, s. 102.

⁶ Mahomet, *O małżeństwie, kupcach i dobrym wychowaniu. Wybór hadisów*, wybór, przekład i wstęp J. Kozłowska, Wydawnictwo Akademickie DIALOG, Warszawa 1999, s. 45.

z każdej choroby, poddawajcie się temu zabiegowi”⁷; „Mycie nóg zimną wodą po wyjściu z łaźni chroni przed bólami głowy”⁸; „Nie dotknie ciężka choroba tego, kto liże miód każdego rana przez trzy dni w miesiącu”⁹. ‘Medycyna prorocka’ oraz ‘leczenie koraniczne’ (*al-iladż al-kurani*) przetrwały do dzisiaj zarówno w ludowej, jak i wysokiej kulturze islamu¹⁰.

Hausańscy malamowie specjalizujący się w dziedzinie magii uzdrowicielskiej (*malaman tsibbu*) oferują, skuteczne ich zdaniem, sposoby niemal na wszystko. Potrafią uleczyć wszelkiego rodzaju choroby, bezpłodność, zwiększyć potencję i uchronić przed każdym złem, zagrażającym ze strony dżinnów¹¹ i ludzi, przed pożarem czy kradzieżą. Mogą spełnić życzenia zarówno tych, którzy pragną sławy i poważania czy bogactwa, jak i tych, którzy chcą znaleźć żonę lub męża, albo odnieść sukces w życiu zawodowym. Malamowie *tsibbu* oferują ponadto ‘recepty’ na problemy w relacjach międzyludzkich, na przykład małżeńskich, na zdobycie nad kimś władzy albo szybkie opanowanie wiedzy, lub nauczenie się alfabetu arabskiego i całego Koranu na pamięć. Uzasadniając wykorzystywanie Świętej Księgi do leczenia chorób i rozwiązywania problemów, specjaliści powołują się na słowa Boga: „My zsyłamy poprzez Koran to, co jest uzdrowieniem i miłosierdziem dla wiernych; a niesprawiedliwym powiększa on tylko stratę” (17:82). Zarówno osoby świadczące tego rodzaju usługi, jak i ich klienci, są przekonani, że zastosowanie się do określonej porady zawsze przyniesie oczekiwany skutek. Wzajemne zaufanie (*ban gaskiya*) ma kluczowe znaczenie w tej profesji¹².

W swojej praktyce malamowie *tsibbu* posługują się różnymi metodami. Oprócz znajomości Koranu, niezbędna jest im także skomplikowana sztuka tworzenia kwadratów magicznych (*hatimi*; l.mn. *hatimai*)¹³. W pola kwadratów wpisuje się liczby, litery alfabetu arabskiego, imię Proroka, imiona Boga, aniołów, zwłaszcza najbliższych Bogu i głoszących Jego chwałę Dżibrila (Dżibra’ila), Izra’ila (Azra’ila), Mika’ila (Mikala) oraz Israfila, a także imiona Kalifów Sprawiedliwych: Abu Bakra, Umara Ibn al-Chattaba, Usmana Ibn Affana i Alego Ibn Ali Taliba, oraz

⁷ *Ibidem*, s. 49.

⁸ *Ibidem*, s. 54.

⁹ *Ibidem*, s. 64.

¹⁰ M.M. Dziekan, *Dzieje...*, s. 411.

¹¹ Dżinny, podobnie jak ludzie i anioły, stanowią kategorię istot rozumnych, bardzo popularnych w ludowej tradycji muzułmańskiej. Zostały stworzone z ognia bez dymu. Są niewidoczne, ale potrafią przybierać różne postacie. Rozróżnia się dżinny dobre i złe. Te pierwsze służą Bogu i wspomagają ludzi, te drugie natomiast szkodzą.

¹² Bello Sa’id, *Kwatanci-Fadi: Tasirin Harshe a Tsibban Bahaushe*, “Harsunan Nijeriya”, Vol. XVIII, 1997, s. 125–126.

¹³ Termin ten pochodzi od arabskiego: *chatam*. W języku arabskim kwadrat magiczny określa się także słowem *wafk* (l. mn. *aufak*), a zajmującą się tą dziedziną naukę: *ilm al-aufak*. Zob. M. Moroz, *Kwadraty magiczne Ahmada al-Būniego na podstawie traktatu Manba’ usūl al-hikma*, praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. M.M. Dziekana, Warszawa 2013, s. 6.

siedem ‘pieczęci Sulajmana’¹⁴. Pojedyncze litery wpisywane w pola mogą tworzyć słowa, które zgodnie z kierunkiem pisma arabskiego należy odczytywać rzędami, od strony prawej do lewej. Czasami w środkowe pole kwadratu wpisuje się życzenie, imię osoby pragnącej je spełnić albo osoby, od której chcemy coś uzyskać. Kwadraty są często otoczone magicznymi formułami, których znaczenie jest znane tylko wtajemniczonym. Wiara w moce liter wiąże się z przekonaniem o sprawczej sile słowa. Jedną z dziedzin wykorzystywanych przez malamów Hausa jest nauka o numerycznych wartościach liter alfabetu arabskiego, czyli numerologia (*ilmin hisabi* lub *ilmin lissafi*), będąca także częścią astrologii (*ilmin taurari*). Litery arabskie mają nie tylko swoje wartości liczbowe¹⁵, ale dodatkowo każda z nich jest powiązana z określonymi imionami Boga, rozpoczynającymi się na te litery. Wiedza tajemna łączy zatem naukę o znaczeniu liter i cyfr, zwykle zaliczaną do magii (*sihr*)¹⁶. W kwadratach magicznych bardzo często umieszcza się siedem liter świętych, które w wierzeniach muzułmanów mają szczególne znaczenie, a mianowicie *sa*, *dzim*, *cha*, *zajn*, *szin*, *za* oraz *fa*¹⁷. Za pierwszą liczbę świętą i doskonałą uważa się siódmkę, która wzmacnia czar. Jedyńka symbolizuje natomiast Boga. Bardzo często występują one (oraz ich wielokrotności) w magii hauskańskiej. Aby zsumować wartość numeryczną liter wpisanych w kwadrat, należy każdej z nich przyporządkować odpowiadającą jej liczbę. Kwadraty magiczne mogą mieć różną wielkość (od trzech do czternastu boków) i formę: bez pól, otoczone liczbami poza zewnętrzną ramą, w kształcie człowieka albo z wpisanym w środku kołem.

Istotne znaczenie może mieć materiał, na którym należy napisać odpowiednie wersety i kwadraty magiczne. W niektórych przypadkach musi to być kartka papieru określonego koloru, kawałek tkaniny, zwierzęca skóra, lustro, liście roślin, nowa tykwa albo skorupy potłuczonego naczynia. Jeżeli specjalista nie określił materiału, jakiego należy użyć, wówczas można wykorzystać po prostu zwykłą kartkę papieru. Według jednego z zaleceń, aby skutecznie zwalczyć nałogi (alkoholizm, palenie tytoniu, uprawianie hazardu) i przestać cudzołóżyć, kwadrat liczbowy 4/4 trzeba napisać na dłoni, a gdy wyschnie, napis zlizać¹⁸. Kwadraty rysuje się także na ziemi, na przykład pochodzącej z mrowiska. Podobnie, ważne są składniki, z jakich sporządza się atrament, używany do napisania wersetów

¹⁴ Sulajman jest odpowiednikiem biblijnego Salomona. Postać ta występuje w Koranie. Sulajman jest symbolem mądrości i szlachetności. Według muzułmańskich legend potrafił on porozumiewać się ze zwierzętami i okiełznać dżinny. Uważa się go nie tylko za mędrca, ale i za cudotwórcę. Jego symbolem jest sześcioramienna gwiazda na pierścieniu, którą umieszcza się także w tekstach magicznych jako jedną z jego pieczęci. Oznacza ona władzę nad dżinnami. ‘Pieczęcie Sulajmana’ symbolizują ochronę przed wszelkim złem. Szerzej o historii magicznych ksiąg zakopanych pod tronem Salomona zob. M.M. Dziekan, *Dzieje...*, s. 411–412.

¹⁵ Ich wykaz zamieszcza M.M. Dziekan, *Symbolika...*, s. 24–29.

¹⁶ M.M. Dziekan, *Symbolika...*, s. 23.

¹⁷ *Ibidem*, s. 31.

¹⁸ Alhaji Adamu dan Awwal Sulaimanu, *Kala Adamu*, Maiduguri b.r., s. 8.

i kwadratów. Malamowie Hausa najbardziej cenią sobie ten wykonany z szafranu, któremu przypisuje się szczególnie silne moce¹⁹. Do produkcji atramentu wykorzystuje się także wodę różaną, wodę ze studni Zamzam²⁰, miejscowe rośliny oraz piżmo²¹. Jeśli z napisanych wersetów i kwadratów robi się amulety, należy je okadzić i umieścić w odpowiednim miejscu (na przykład pod poduszką), nosić przy sobie, zawiązać na głowie lub ręce albo spalić lub zakopać w domu, pod paleniskiem, w kopcu czarnych mrówek, w miejscu pracy lub na cmentarzu. Do amuletów dodaje się części ciał zwierząt albo ziemię zebraną z określonych miejsc. Często trzeba je związać nicią określonego koloru albo przykryć zwierzęcą skórą. Kadzidła robi się najczęściej z gumożywicy, olejku sandałowego, żywicy balsamicznej i sandaraku. Według jednego z zaleceń, aby przywołać džinna o imieniu Szmszatariszu, który odpowie na każde zadane mu pytanie, należy zrobić kadzidło z odchodów jastrzębia, strusia, wielbłąda oraz z kaczego jaja²². W hauszańskich praktykach magicznych pojawiają się także tajemnicze określenia na kadzidła specjalnego rodzaju, służące do odstraszenia wszelkiego zła i nieprzyjaznych człowiekowi džinnów.

W doborze wersetów koranicznych malamowie Hausa stosują czasem metodę, zwaną *kwatanci fadi*. Polega ona na wyszukaniu takiego słowa arabskiego występującego w Koranie, które ma podobne brzmienie do słowa w języku hausa, przy czym ich znaczenia nie muszą wcale być do siebie zbliżone. W dostępnych mi tekstach magicznych spotkałam się z takim przypadkiem. Na zwiększenie potencji i rozmiarów męskiego członka, jeden z autorów zaleca wykorzystanie wersetu 37 sury 3 (Rodzina Imrana): „i uczynił, iż wyrosła wzrostem pięknym, i zaopiekował się nią Zachariasz”.²³ Otóż na określenie penisa w języku hausa używa się słowa *zakari*, podobnie zaś brzmi arabskie imię Zachariasza, a mianowicie *Zakarija*. Nie ma tu jednak logicznego związku między treścią cytowanego wersetu, gdzie mówi się o tym, że Zachariasz stał się opiekunem Marjam (Marii), matki Isy (Jezusa), a przypadłością męskiego organu, do zaradzenia której ma posłużyć ów werset.

W praktykach magicznych czasami łączy się fragmenty Koranu z kwadratami, czasami używa się tylko sur lub wersetów albo samych kwadratów. Dla przykładu, aby otworzyć własną działalność handlową, należy napisać surę 108 (Obfitość):

¹⁹ Alhaji Adamu Zabarmari, *Ism Allah al-a'zam*, Maiduguri b.r., s. 5–6. Autor twierdzi, że o cudownych mocach atramentu z szafranu dowiedział się od niejakiego Szajcha Ismaila Chartum.

²⁰ Studnia ta znajduje się w Świętym Meczece (*Al-Masdzid al-Haram*) w Mekce. Związana jest z historią Hagar, nałożnicy Ibrahima. Wraz ze swoim synem Isma'ilem została uratowana na pustyni od śmierci dzięki cudownemu wytrysnięciu źródła wody. Muzułmanie wierzą, że woda z Zamzam ma właściwości lecznicze, a jej picie zapewnia zdrowie. Przechowuje się ją w specjalnych naczyniach.

²¹ Wzmianka o piżmie pojawia się w Koranie 83:25–26 w opisach raju: „Będą pojeni winem szlachetnym, pieczętowanym; pieczęcią jego będzie piżmo”.

²² Salihu Baba dan Abubakar Alhusaini, *Zad al-alim*, Kano b.r., s. 2–3.

²³ Alhaji Adamu Zabarmari, *Ango da amarya. Asirai sabo da masoya*, Kano b.r., s. 10.

„Zaprawdę, My daliśmy tobie obfitość! Módl się przeto do twego Pana i składaj ofiary! Zaprawdę, ten, kto ciebie nienawidzi – pozostanie bez potomstwa!” Następnie zrobić z tego amulet i zakopać go albo zawiesić w stosownym miejscu²⁴. Osoba potrzebująca odzieży powinna natomiast poprawnie i starannie recytować surę Obfitość sto jedenaście razy przez siedem dni, zawsze po zakończeniu porannej modlitwy rytualnej²⁵. Zgodnie z jednym z ‘przepisów’, aby skutecznie ochronić swoje domostwo, mienie i zwierzęta hodowlane, należy narysować kwadrat i wpisać wewnątrz: „Nie ma bóstwa oprócz Boga Żyjącego, Istniejącego”, a tak powstały amulet zawiesić na zewnątrz domu²⁶.

Najpowszechniejszą metodą, stosowaną przez malamów Hausa, jest zmywanie napisanego tekstu i/lub kwadratu, aby powstał magiczny roztwór, który należy wypić, umyć się nim albo dodać do jedzenia osobie, na którą ma podziałać czar. Ta praktyka, popularna nie tylko wśród mużulmanów w Nigerii, zwana jest w języku hausa *sha rubutu* lub *rubutun sha*. To drugie określenie oznacza również roztwór powstały po zmyciu tekstu. W zależności od zalecenia, do zmywania może posłużyć zwykła woda z kranu, zaczerpnięta ze studni albo z Zamzam. I tak na przykład, jeżeli ktoś chce dostać pożyczkę, powinien narysować kwadrat liczbowy 4/4 na metalowej tabliczce. Musi użyć do tego atramentu zrobionego z liści *Balsamodendron africanum* (hausa: *dashi*). W środkowym polu kwadratu należy wpisać imię starającego się o pieniądze (*mai nema*), imię pożyczkodawcy (*mai kudi*) oraz kwotę pożyczki (*yawan kudi*). Następnie trzeba tabliczkę zmyć wodą zaczerpniętą ze studni, a tak powstałym roztworem umyć twarz²⁷.

Skutecznym sposobem na złośliwe działanie dzinnów, które uniemożliwiają znalezienie partnera do małżeństwa, jest natomiast napisanie na czystym szkle sto razy Wersetu Tronu – 255 wersetu sury 2 (Krowa): „Bóg! Nie ma boga, jak tylko On – Żyjący, Istniejący! Nie chwyta go ni drzemka, ni sen. Do Niego należy to, co jest w niebiosach, i to, co jest na ziemi! A któż będzie się wstawiał u Niego inaczej, jak za Jego przyzwoleniem? On wie, co było przed nimi, i On wie, co będzie po nich. Oni nie obejmują niczego z Jego wiedzy, oprócz tego, co On zechce. Jego tron jest tak rozległy, jak niebiosy i ziemia; Jego nie męczy utrzymywanie ich. On jest Wyniosły, Ogromny!”. Następnie szkło trzeba zmyć wodą ze studni Zamzam, dodać piżmo i miód. Tak powstały roztwór należy wypić²⁸.

Kobieta, która nie może się pogodzić z tym, że się starzeje, powinna napisać Werset Tronu jedenaście razy, zmyć, dodać soli i wypić²⁹. Kto zaś chce nauczyć się na pamięć Koranu, musi napisać siedem razy surę 112 (Szczerłość wiary): „Mów:

²⁴ Abubakar Ibrahim, *Burdin Inna a'tajnaka*, Funtuwa b.r., s. 16.

²⁵ *Ibidem*, s. 2.

²⁶ Ibrahim Tijani Alfali, *Tsarabar malam da almajirai. Fahmin Alkur'ani da ilmi*, s. 10.

²⁷ Salihu Baba dan Abubakar Alhusaini, *Zad al-alim*, Kano 2010, s. 5.

²⁸ Muhammadu dan Abubakar Gwani, *Sirin ayata al-kursiyi cikin sauki*, Maiduguri b.r., s. 1.

²⁹ *Ibidem*, s. 2.

On – Bóg Jeden, Bóg Wiekuisty! Nie zrodził i nie został zrodzony! Nikt Jemu nie jest równy!” oraz kwadrat 4/4 z liczbami, literami i pieczęciami Sulajmana. W prawym polu górnego rzędu trzeba wpisać imię Proroka – *Muhammad*, zaś w lewym *ya Allah* (O Boże!). Po zmyciu, do roztworu należy dodać trochę miodu, a potem go wypić³⁰. Kobięcie śniącej o mężczyźnie, który nie jest jej mężem, zaleca się, aby napisała Werset Tronu, a po zmyciu piła roztwór i przemywała nim twarz. Tak powinna robić przez dziesięć dni przed zaśnięciem³¹. Aby po urodzeniu dziecka matka miała dużo pokarmu, trzeba dla niej napisać surę 108 (Obfitość), a do jej zmycia użyć krowiego mleka³².

W praktykach *tsibbu*, oprócz wersetów i kwadratów wykorzystuje się także rośliny, części ciał zwierząt, minerały oraz ziemię pochodzącą z określonych miejsc. Nazwy lub charakterystyczne cechy roślin są kojarzone z określonym schorzeniem człowieka i sposobem jego leczenia. Liście i gałęzie drzewa mahoniowego – *Azalia africana* (hausa: *kawo*) są niezbędne do sporządzania amuletu, zwanego *tsaraka*, który ma zapewniać zyski z działalności handlowej. Ten sam skutek można osiągnąć, wkładając owoce tego drzewa do towarów na sprzedaż. W społeczeństwie Hausa dużą popularnością cieszą się *layar zana* oraz *ba duhu* – amulety mające sprawiać, że człowiek staje się niewidzialny. Do ich sporządzenia potrzebne jest drzewo *Bauhinia reticulata* (hausa: *kargo*). Uważa się bowiem, że to ono właśnie ma taką magiczną moc sprawczą. Na bóle brzucha, nudności i wymioty skutecznym środkiem jest natomiast drzewo daktylowe – *Balamites aegyptiaca* (hausa: *aduwa*), zwane także ‘litanią Proroka Boga’ (*addu’ar Ma’aikin Allah*). Jego liście należy dodać do *rubutun sha* albo zrobić z nich wywar do wypicia. Drzewo bawełniane – *Eriodendron orientale* (hausa: *rimi*) jest z kolei przydatne do podniesienia pozycji społecznej albo uzyskania awansu w pracy, ponieważ jest ono wyższe od innych drzew. Tę jego cechę łączy się zatem z celem zabiegu magicznego. Roślinę o nazwie *mallaka* dodaje się do *rubutun sha*. Roztwór ten mąż podaje do wypicia żonie, jeśli chce mieć nad nią władzę, albo żona mężowi, jeśli to ona pragnie nad nim zapanować. Istnieje logiczny związek między użyciem tej właśnie rośliny, aby osiągnąć taki cel, ponieważ w języku hausa słowo *mallaka* oznacza również ‘władca, rządzić’. W praktykach magicznych wykorzystuje się także roślinę płozącą *Leptadenia lancifolia* (hausa: *yadiya*), zwaną ‘córką Proroka Boga’. Jest ona stosowana, między innymi, w celu zwiększenia potencji, posiadania licznych potomstwa albo pomnożenia bogactwa. Roślina ta bowiem bardzo szybko się rozrasta, stąd skojarzenie tej cechy z pożądanym skutkiem jej zastosowania³³.

³⁰ Alhaji Adamu Zabarmari, *Fath ad-dajjan li-al-hifz ad-durus wa-al-Kur’an*, Maiduguri b.r., s. 4.

³¹ Muhammadu dan Abubakar Gwani, *Sirin ayata...*, s. 3.

³² Abubakar Ibrahim, *op. cit.*, s. 6.

³³ Bello Sa’id, *op. cit.*, s. 122–123.

Z praktycznym celem magii łączy się także wygląd, charakter lub sposób zachowania zwierząt. Według jednego z ‘przepisów’, jeżeli żona chce całkowicie podporządkować sobie męża, do sporządzenia magicznego środka będą potrzebne mrówki, zwane *bi ta zaizai*, których cechą charakterystyczną jest to, że chodzą jedna za drugą. Podobnie ma postępować posłuszny swojej żonie mąż, który będzie spełniał wszystkie jej polecenia. Do sporządzenia, wspomnianego już wcześniej, amuletu na niewidzialność *layar zana* można użyć piór leśnej kuropatwy. Jest to bowiem ptak, którego bardzo trudno złapać, a jeśli nawet wpadnie w pułapkę, to i tak zdoła się z niej uwolnić, ponieważ po prostu zniknie. Zmieniający swoje ubarwienie kameleon natomiast służy do wyrobu leku przeciwdziałającego magii złośliwej³⁴.

Nie zawsze jednak jasny jest związek między usposobieniem zwierzęcia a celem, do którego zostało ono wykorzystane. Dla przykładu, jeśli ktoś nie może zasnąć z powodu rzuconych nań czarów, powinien pod swoim posłaniem schować ząb osła³⁵. Natomiast osoba posiadająca amulet z okiem myszy nie będzie nękana przez tyrana³⁶. Kobiecie mającej problemy z zajściem w ciążę, zaleca się okadzanie ciała końskim włosiem³⁷. Kto nie chce spać w nocy, powinien zawiesić nad łóżkiem ząb małpy, zaś skutecznym lekarstwem na epilepsję ma być okadzanie ciała sierścią psa³⁸. Osoba pragnąca odzyskać skradzioną jej rzecz, powinna narysować kwadrat 3/3 z imieniem złodzieja, zmyć go, roztwór wlać do pęcherza antylopy i wrzucić do ognia³⁹. Aby ochronić się przed wrogiem, należy na czarnej kartce dwa razy napisać surę 105 (Słoń): „Czy nie widziałeś, jak postąpił twój Pan z towarzyszami słonia? Czy nie zniweczył ich podstępny? Czy nie rzucił przeciwko nim ptaków lecących stadami, które obrzuciły ich kamieniami z palącej gliny? I uczynił ich jak objedzone pole zboża”⁴⁰. Potem dołączyć skorpion, ziemię z siedmiu grobów oraz głowę czarnego węża, owinać w białą skórę i tego rodzaju ochronny amulet zawsze mieć przy sobie⁴¹. Jeżeli człowiek chce, aby jego wróg ujrzał go w postaci lwa, musi zdobyć oko tego zwierzęcia, dołączyć do niego całą surę 36 (*Ja Sin*), napisaną 225 razy. Potem zgnieść to wszystko na miazgę i zrobić czernidło⁴².

³⁴ Bello Sa'id, *op. cit.*, s. 123–124.

³⁵ Malam Abba Maisalati, *Da magani a hannu kowa rashin sani ne*, Kano b.r., s. 2.

³⁶ *Ibidem*, s. 4.

³⁷ *Ibidem*, s. 5.

³⁸ *Ibidem*, s. 7.

³⁹ Alhaji Adamu dan Alhaji Awwal Sulaimanu, *Kala Adamu...*, s. 5–6.

⁴⁰ Jest tu aluzja do pół legendarnego wydarzenia z VI w., kiedy to namiestnik etiopski w Jemenie o imieniu Abraha chciał zdobyć Mekkę. Zapobiegła temu jednak interwencja Boga, który zesłał na armię Abrahy stada ptaków zrzucających śmiertcionośne kamienie. Żołnierze Abrahy zwani są tutaj ‘towarzyszami słonia’, ponieważ to zwierzę miało im towarzyszyć.

⁴¹ Salihu Baba Husaibakar, *Mauki'u an-nabil. Fi fawa'id wa-asrar surat Al-Fil*, Kano b.r., s. 6.

⁴² Muhammadu dan Abubakar Gwani, *Sirrin surat Ya Sin cikin sauki*, Maiduguri b.r., s. 3–4.

Malamom *tsibbu* znane są poza tym lecznicze właściwości mleka⁴³ miodu⁴⁴, cebuli i uryny. Na trąd zalecają oni picie przegotowanego moczu z dodatkiem miodu. W przypadku ukąszenia przez skorpiona lub węży należy natomiast żuć cebulę. Aby pozbyć się wyprysków na twarzy, trzeba z kolei pić kozie mleko zmieszane z miodem⁴⁵. Do sporządzenia wielu środków magicznych niezbędna jest ziemia przyniesiona z bazaru, z miejsca, w którym stoi meczet, albo z mrowiska lub cementarza. Ziemia zebrana z miejsca, w którym leżał wielbłąd, jest na przykład niezbędna do tego, aby wezwać dżinna spełniającego każde życzenie człowieka. Do sporządzenia magicznego środka należy użyć poza tym włosów małp. Aby sprowadzić ludzi do określonego miejsca, nawet z daleka, trzeba atramentem z szafranu i wody różanej napisać na kartce trzy razy wersety 31–32 sury 36 (*Ja Sin*): „Czyż oni nie widzieli, ile pokoleń wytraciliśmy przed nimi i że oni już do nich nie powrócą? Lecz wszyscy razem zostaną przed Nami postawieni!”. W środkowe pole kwadratu 3/3 wpisać słowo: *dżam* (zgromadzenie); po bokach zaś imiona Boga: Wdzięczny, Obdarzający Litością, Jawny, Świadomy, Potrafiący, Potężny. Kartkę należy okadzić gumożywicą i zrobić z niej amulet z dodatkiem ziemi zebranej z głównego bazaru, z miejsca, na którym stoi Meczet Piątkowy oraz z mrowiska. Amulet trzeba zawiesić albo zakopać w miejscu, do którego mają przybyć ludzie. Dodatkowo należy recytować imiona Boga: „O Gromadzący! O Odpowiadający! O Kochający! O Wspaniały!”⁴⁶.

Sposób na sprowadzenie ludzi do miejsca, gdzie trzeba zbudować dom lub szkołę, albo na zwołanie klientów na bazar jest następujący: atramentem z szafranu, piżma i wody różanej na kartce siedem razy napisać wersety 53–54 sury 36 (*Ja Sin*): „I będzie tylko jeden krzyk. I oto oni wszyscy zostaną przed Nami postawieni. I tego Dnia żadna dusza nie dozna w niczym niesprawiedliwości. Będziecie wynagrodzeni tylko za to, co czyniliście”; potem napisać kwadrat 4/4. Kartkę okadzić sandarakiem, oblepić ziemią z mrowiska, z głównego bazaru oraz z miejsca, na którym stoi Meczet Piątkowy. Zrobić amulet i zawiesić go w domu albo zakopać tam, dokąd mają przybyć ludzie⁴⁷.

Na spełnienie jakiegokolwiek życzenia proponuje się wiele różnych sposobów. Każdy malam uważa bowiem swoje własne ‘przepisy’ za najbardziej skuteczne.

⁴³ Mleko jest darem od Boga dla ludzi. Zob. Koran 16:66: „Zaprawdę, macie pouczający przykład w waszych trzodach! My poimy was tym, co jest w ich wnętrznościach, między pokarmem strawionym a krwią – mlekiem czystym, przyjemnym dla pijących”. Zob. też 23:21. O strumykach mleka płynących w raju mówi się w 47:15.

⁴⁴ Koran 16:69: “następnie jedzcie ze wszystkich owoców i chodźcie pokornie drogami swego Pana! Z wnętrzości ich wychodzi napój różnego koloru, w którym ludzie znajdują uzdrowienie. Zaprawdę, w tym jest znak dla ludzi, którzy się zastanawiają!”.

⁴⁵ Malam Abba Maisalati, *op. cit.*, s. 1, 3.

⁴⁶ Alhaji Adamu Zabarmari, *Ya Sin. Komai da ruwanki sabo da asiranki* (2), Maiduguri b.r., s. 7–8.

⁴⁷ Alhaji Adamu Zabarmari, *Ya Sin* (3), s. 7–9.

Dobrym przykładem są ‘recepty’ na zamożność. Jeden z malamów podaje kilka niezawodnych, jego zdaniem, zaleceń. Aby stać się bogatym, trzeba sto razy napisać pierwszy werset sury 56 (Wydarzenie): „Kiedy nastąpi nieuniknione wydarzenie”, zmyć, dodać ziaren drzewa figowego – *Ficus thonningii* (hausa: *cediya*) i wypić. Innym sposobem jest napisanie czterdzieści jeden razy 96 wersetu tej sury: „Wysławiaj więc imię twego Pana, Możnego!”. Po jego zmyciu, do *rubutun sha* należy dodać potłuczone ziarna drzewa gutaperka – *Ficus platyphylla* (hausa: *gamji*) i następnie wypić⁴⁸. Pożądaną cel można również osiągnąć, jeżeli napisze się siedem razy całą surę 56 oraz jeden raz surę 101 (Wydarzenie przerażające): „Wydarzenie przerażające! Co to jest wydarzenie przerażające? I co ciebie pouczy, co to jest wydarzenie przerażające? Tego Dnia ludzie będą podobni do rozproszonych motyli, a góry będą podobne do różnobarwnej gręplowanej wełny. Wtedy ten, którego szalki będą ciężkie, zazna życia przyjemnego; a ten, którego szalki będą lekkie, pograży się w głębi Czeluści. A co ciebie pouczy, co to jest Czeluść? To jest Ogień Pałacy!”. Po zmyciu *rubutu sha* trzeba pić z dodatkiem miodu. Jest jeszcze inny sposób. Na dziewięćdziesięciu dziewięciu liściach z drzewa tamaryszkowego (hausa: *tsamiya*) trzeba napisać pierwszy werset sury 56, albo codziennie rano recytować go dziewięć razy⁴⁹. Jeżeli ktoś pragnie osiągnąć wielkie zyski z uprawianego rzemiosła, powinien na dziewięćdziesięciu dziewięciu kartkach napisać pierwszy werset sury 56, zrobić z tego amulet i umieścić go w miejscu wykonywanej pracy. Następnie musi ponownie napisać ten werset sto razy, zmyć i wypić roztwór⁵⁰. Sposobem na unieważnienie niekorzystnego wyroku sądowego, jest wyrecytowanie sto razy wersetu 13 sury 42 (Narada): „On ustanowił dla was, jeśli chodzi o religię”⁵¹.

Bardzo ważnym elementem w praktykach *tsibbu* jest również *zikr* – recytowanie najpiękniejszych imion Boga (*al-asma al-husna*)⁵². Muzułmanie wierzą, że kryje się w nich czarodziejska moc. Wartość liczbowa litery rozpoczynającej dane imię może, choć nie musi, mieć związek z tym, ile razy należy je wyrecytować. Czasami trzeba to zrobić tyle razy, ile wynosi suma wartości liczbowych liter tworzących dane imię Boga. Imiona wyrażające atrybuty Boga dobiera się w zależności od oczekiwanego skutku zabiegu magicznego. Dla przykładu, kobie-

⁴⁸ Muhammadu dan Abubakar Gwani, *Sirin suratu Al-Waqi’ati na samun arziki a gurin Allah*, Maiduguri b.r., s. 1.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 2. Moim zdaniem, liczba 99 odnosi się tutaj do 99 ‘najpiękniejszych imion’ imion Boga.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 3.

⁵¹ Bello Sa’id, *op. cit.*, s. 117.

⁵² Źródłem jest Koran 7:180: „Do Boga należą imiona najpiękniejsze! Wzywajcie Go więc nimi, a pozostawcie tych, którzy bluźnią Jego imionom!” Ich zestaw według klasyfikacji At-Tirmiziego zamieszcza J. Danecki, *Podstawowe wiadomości o islamie*, wyd. drugie uzupełnione, Wydawnictwo Akademickie DIALOG, Warszawa 2007, s. 583–586. Imiona według klasyfikacji Ibn Madży można natomiast odnaleźć w M.M. Dziekan, *Arabia...*, s. 140–143.

ta, która chce znaleźć męża albo mężczyzna pragnący zdobyć zawód lub szybko awansować w pracy, powinni przez jedenaście dni smarować swoje ciało ambrawą i 1111 razy wyrecytować: O Miłosierny! O Litościwy!⁵³.

Charakterystyczne dla malamów *tsibbu* jest także stosowanie formuł magicznych, pełniących rolę talizmanów. Mogą one występować w formie rozciągniętych, wygiętych albo zaokrąglonych rzędów linii, na których umieszcza się arabskie litery lub tajemnicze znaki. W języku hausa określa się je terminem *dalamushi*. Inny rodzaj stanowią tak zwane *surkulle*, składające się przeważnie z niezrozumiałych słów niearabskich bądź wyrazów złożonych z arabskich liter, ale nieistniejących w leksykalnym zasobie tego języka. *Dalamushi* i *surkulle*, same albo w połączeniu z wersetami i kwadratami, mają być skuteczne w różnych sytuacjach. Dla przykładu, aby pozbyć się z domu dżinnów, na skórze czarnego barana należy napisać *surkulle* oraz siedem pieczęci Sulajmana. Skórę trzeba następnie związać czarną nicią i zakopać w obrębie domostwa, w miejscu, które dżinny sobie upodobały⁵⁴.

Sury i wersety o największych mocach

Niektórym fragmentom Koranu przypisuje się silne właściwości lecznicze. Są to tak zwane ‘wersety wyzdrowienia’ (*ajat asz-szifa*)⁵⁵. Inne określa się ‘ochraniającymi’ (*ajat al-hifz*)⁵⁶, jeszcze inne zaś uważa się za ‘wersety dostatku’ (*ajat al-hisba*)⁵⁷. Magiczną rolę ochronną pełni pierwsza sura Koranu (Otwierająca), która jest nieodłącznym elementem wszystkich modlitw i obrzędów muzułmańskich. Tradycja przekazuje, że Prorok powiedział do jednego ze swoich towarzyszy, iż jest to najważniejsza sura, zawierająca siedem najczęściej recytowanych wersetów⁵⁸. Inne hadisy relacjonują wypowiedź Mahometa o drugiej surze Koranu: „Zaprawdę, szatan ucieknie z domu, w którym recytuje się surę Krowa”⁵⁹. Prorok powiedział również, że wierzący, który recytuje w nocy jej dwa ostatnie, a według innej wersji – dwa pierwsze wersety, będzie w życiu zadowolony⁶⁰. Za „dwie ochraniające” (*al-mu’awizat*)⁶¹ uważa się sury 113 (Jutrzenka) i 114 (Ludzie), zalecające muzułmanom oddawanie się pod opiekę Boga, u którego można znaleźć schronienie przed wszelkim złem. Są to zatem modlitwy stanowiące silne formuły magiczne. Ich recytacja ma chronić przed czarami, złymi duchami, nieszczęściami

⁵³ Malam Abba Maisalati, *Sana’arka sirrika*, Kano b.r., s. 5–6.

⁵⁴ Adamu dan Alhaji Awwal Sulaimanu, *Aun al-hamid li-naf’ al-abid*, Maiduguri b.r., s. 4.

⁵⁵ Zalicza się do nich między innymi: 9:14; 10:57; 16:69 oraz 17:82.

⁵⁶ Są to na przykład: 2:255; 12:64; 13:11; 15:9; 15:16–17; 37:6–8.

⁵⁷ Takie jak: 3:173; 7:196; 8:40; 9:129; 12:101.

⁵⁸ *Riyadh as-Salihin of Imam Nawawi*, translated from the Arabic by Muhammad Zarfulla Khan, Curzon Press, London 1975, s. 187 (hadis 1013).

⁵⁹ *Ibidem*, s. 188 (hadis 1022).

⁶⁰ *Ibidem*, s. 188 (hadis 1021).

⁶¹ M.M. Dziekan, *Arabia...*, s. 138.

mi, klęskami żywiołowymi, przed szatanem i piekłem oraz przed niepokojami, jakie mogą ogarniać człowieka w nocy, czyli w porze działalności czarowników i złych dżinnów. Tradycja przekazuje, że kiedy sury 113 i 114 zostały objawione, stały się dla Proroka najlepszą ochroną przed dżinnami i złym okiem⁶². Zwyczaj rozpoczynania recytacji Koranu od słów: „Szukam ucieczki u Boga przed szatanem przeklętym” łączy się również z nakazem zawartym w wersecie 98 sury 16 (Pszczoły)⁶³.

Niezwykle moce przypisuje się także surze 112 (Szczerość wiary). Jeden z hadisów przekazuje słowa Proroka: „Na Tego, w którego rękach spoczywa moje życie! Ma ona wartość recytacji jednej trzeciej Koranu”⁶⁴. Kiedy pewien człowiek przyznał, że szczególnie upodobał sobie tę surę, wówczas Mahomet zapewnił go, że dzięki temu wejdzie do raju⁶⁵. Za najświętszy z fragmentów Księgi uważa się Werset Tronu (2:255), wyrażający monoteizm islamu i wielkość Boga, będący popularnym wyznaniem wiary. Recytuje się go, między innymi, przy łóżku chorego. Kiedy Prorok zapytał jednego ze swoich towarzyszy, który werset Księgi Boga uważa za najpotężniejszy, ten odpowiedział, że jest to Werset Tronu. Wtedy Mahomet pogratulował mu wiedzy⁶⁶. Do szczególnych fragmentów Koranu Prorok zaliczał także surę 18 (Grotę). Powiadał, że kto nauczy się na pamięć dziesięć pierwszych jej wersetów, ten będzie bezpieczny przed Dadźdzalem⁶⁷. Kto zaś będzie recytował surę 67 (Królestwo), za tym Bóg się wstawi i przebaczy mu jego grzechy⁶⁸.

Dużą moc sprawczą przypisuje się 36 surze Koranu o tytule *Ja Sin*⁶⁹. Hausańscy malamowie *tsibbu* poświęcają jej całe książki. Uważa się bowiem, że ma ona ogólne wartości ochronne i dlatego jej wersety stosuje się w różnych sytuacjach jako uniwersalne lekarstwo na wszelkiego rodzaju bolączki. Analiza dostępnych mi tekstów wykazała, że najczęściej jest ona wykorzystywana przy sporządzaniu środków magicznych mających strzec przed wszelkim złem, przynosić bogactwo i dobrobyt, dla zyskania szacunku i poważania w społeczeństwie oraz spełnienia jakiegokolwiek życzenia. Dla ilustracji wybrałam tylko kilka przykładów.

Aby ukryć się przed wrogami i tyranami, należy na czarnej kartce napisać czarnym atramentem werset 9 sury 36 (*Ja Sin*): „Umieściliśmy przed nimi przegrodę i za nimi przegrodę; w ten sposób zakryliśmy ich i oni nie widzą” oraz kwadrat

⁶² *Riyadh...*, s. 187 (hadis 1018); s. 188 (hadis 1019).

⁶³ „Kiedy recytujesz Koran, to szukaj ucieczki u Boga przed szatanem przeklętym”.

⁶⁴ *Riyadh...*, s. 187 (hadisy 1014, 1015, 1016).

⁶⁵ *Ibidem*, s. 118 (hadis 1017).

⁶⁶ *Ibidem*, s. 188 (hadis 1023).

⁶⁷ *Ibidem*, s. 189 (hadis 1025). Według innej wersji, chodzi o dziesięć ostatnich wersetów tej sury. Dadźdzal to postać z eschatologii muzułmańskiej, odpowiednik chrześcijańskiego Antychrysta. Jego pojawienie się na ziemi ma być jednym ze znaków końca świata.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 188 (hadis 1020).

⁶⁹ Litery na początku 20 sur Koranu do dzisiaj stanowią ezoteryczną zagadkę.

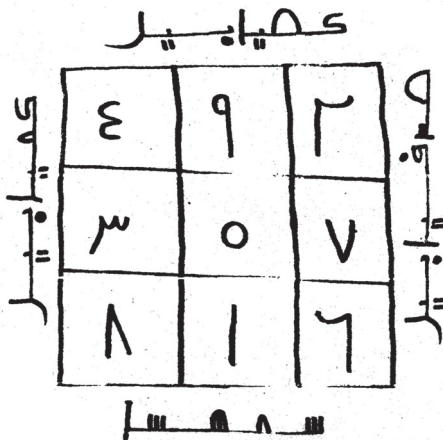
7/7 z pieczęciami Sulajmana. Kartkę trzeba następnie okadzić czarnym pieprzem i gumą arabską, a powstały w ten sposób amulet związać czarną nitką. Jeżeli ktoś będzie chciał skryć się przed wzrokiem nieprzyjanych mu ludzi, powinien trzymać amulet w prawej ręce, a wtedy otoczy go ciemność i nikt nie zobaczy ani jego, ani śladów jego stóp⁷⁰.

Pieczęcie Sulajmana

Źródło: Adamu Dan Alhaji Awwal Sulaimanu, *Aun al-hamid*, Maiduguri b.r., s.4.

Aby uchronić się przed nieszczęściami na tym świecie i w życiu wiecznym, przed Munkarem i Nakirem⁷¹, pokusami szatana, przed lwami oraz strasznymi cierpieniami w zaświatach, trzeba atramentem z szafranu napisać siedem razy wersety 27–28: „że mój Pan mi przebaczył i umieścił mnie między tymi, którzy zostali uhonorowani! I po nim nie posłaliśmy już przeciwko jego ludowi żadnego wojska z niebios ani nie mamy zamiaru posyłać”. Następnie trzeba narysować siedem razy kwadrat liczbowy 3/3 oraz wyrecytować imiona Boga: „O Wybaczący! O Litościwy! O Zachowujący! O Dostojny!”⁷².

Idealny kwadrat magiczny. Suma wpisanych w jego pola liczb w rzędach, kolumnach i po przekątnych jest taka sama: 15. Zewnętrzne ramy kwadratu są otoczone imionami aniołów.

Źródło: Malam Abba Maisalati, *Tsohon kundi*, Kano b.r., s. 2.

⁷⁰ Alhaji Adamu Zabarmari, *Ya Sin* (1), s. 4–5.

⁷¹ Według muzułmańskich legend, anioły Munkar i Nakir będą po śmierci egzaminować dusze ludzkie z zasad islamu. Kto się okaże grzesznikiem, ten zostanie przez nich poddany jeszcze w grobie wielkim męczarniom. Imiona tych aniołów nie pojawiają się w Koranie. W hausańskiej poezji kaznodziejskiej występują w opisach wydarzeń eschatologicznych.

⁷² Alhaji Adamu Zabarmari, *Ya Sin* (2), s. 4–5.

Skutecznym sposobem zabezpieczenia się przed rozbojem, ograbieniem domu, przed kieszonkowcami lub zniknięciem pieniędzy z konta bankowego jest napisanie trzy razy wersetu 30: „O, jakie zasmucenie dla sług! Żaden posłaniec nie przychodzi do nich, żeby się z niego wyśmiewali” oraz kwadratu liczbowego 4/4, otoczonego magicznymi formułami. Zrobiony z tego amulet trzeba włożyć do rogu barana i zawiesić w odpowiednim miejscu albo zakopać na środku domostwa. Należy również wyrecytować *zikr*: „O Słyszający! O Chroniący! O Karzący! O Widzialny!”⁷³.

Osoba pragnąca uniknąć nieszczęścia, katastrofy kolejowej, samochodowej lub lotniczej, powinna atramentem z szafranu napisać trzydzieści trzy razy wersety: 70–71: „jako ostrzeżenie dla każdego żyjącego i aby ziściło się słowo wobec niewiernych. Czyż oni nie widzieli, iż My stworzyliśmy dla nich, między tym, co stworzyły Nasze ręce – trzody, których są posiadaczami?”. Trzeba ponadto napisać trzy razy kwadrat liczbowy 5/5. Następnie zmyć wszystko i przez trzy dni pić z dodatkiem wody różanej. Potem napisać sam kwadrat na kartce, zrobić z niego amulet z dodatkiem piżma, okadzić olibanem i zawiesić⁷⁴.

Aby zapewnić swojej rodzinie dostatek, należy siedem razy napisać wersety: 33–34: „I znakiem dla nich – ziemia umarła; ożywiłiśmy ją i wyprowadziliśmy z niej ziarno, które oni jedzą. I uczyniliśmy na niej ogrody z drzewami palmowymi i winną latoroślą, i sprawiliśmy, iż wytryskują z niej źródła”. Następnie narysować siedem kwadratów 3/3, otoczonych imionami czterech Kalifów Sprawiedliwych oraz aniołów – Dżibrila, Mika’ila, Israfila i Izrai’la. Należy to zrobić w poniedziałek i użyć atramentu wykonanego z szafranu, wody różanej i piżma. Zrobiony z tego amulet związać, zakopać albo powiesić w domu, recytując *zikr*: „O Boże! O Jedyny! O Jeden! O Trwały!”⁷⁵.

Jeżeli handlarz chce bardzo szybko sprzedać swoje towary, powinien umieścić na nich czterdzieści jeden razy napisaną całą surę *Ja Sin*⁷⁶. Kto zaś pragnie szybko się wzbogacić, powinien atramentem z szafranu i wody różanej napisać siedemdziesiąt siedem razy werset 17: „mamy jedynie obowiązek jasnego obwieszczenia”, a kwadrat liczbowy 5/5 napisać siedem razy. Po zmyciu pić przez dwanaście dni, z dodatkiem miodu, trzciny cukrowej i mleka od białej krowy. Potem znów trzeba napisać to samo na kartce siedem razy, tym samym atramentem, okadzić styraksem i olejkiem sandałowym. Tak zrobiony amulet zawiesić, recytując *zikr*: „O Bogaty! O Zwycięzający! O Obdarzający! O Pojemny!”⁷⁷.

Aby zdobyć popularność, przy użyciu atramentu z szafranu trzeba siedemdziesiąt razy napisać wersety 3–4: „Zaprawdę, ty jesteś wśród posłańców na drodze

⁷³ *Ibidem*, s. 6–7.

⁷⁴ Alhaji Adamu Zabarmari, *Ya Sin* (4), s. 5–6.

⁷⁵ Alhaji Adamu Zabarmari, *Ya Sin* (2), s. 8–10.

⁷⁶ Muhammadu dan Abubakar Gwani, *Sirrin suratu Ya Sin...*, s. 4.

⁷⁷ Alhaji Adamu Zabarmari, *Ya Sin* (1), s. 11–12.

prostej” oraz trzy razy kwadrat 4/4. W górnym rzędzie kwadratu muszą znaleźć się litery, które czytane od prawej do lewej utworzą imię Boga – *Atuf* (Współczujący). Potem zmyć i przez siedem dni pić z dodatkiem wody różanej. Następnie znów napisać to samo na kartce, atramentem zrobionym z szafranu, wody różanej i piżma. Kartkę okadzić gumożywicą i styraksem i powstały w ten sposób amulet zawiesić. Recytuje się przy tym imiona Boga: „O Potężny! O Podnoszący! O Wspaniały!”⁷⁸. Kto dokładnie wypełni wszystkie te zalecenia, ten zyska wielkie poważanie i sławę, a jego twarz pojaśnieje jak księżyc w pełni⁷⁹.

Innym sposobem na zdobycie u ludzi poważania, miłości i sławy jest napisanie w niedzielę tekstu całej sury *Ja Sin* trzy razy: raz zwokalizowanego w trakcie pisania, raz bez wokalizacji, raz z wokalizacją dodaną dopiero po napisaniu. Potrzebny jest także kwadrat bez pól, w którym należy umieścić siedem pieczęci Sulajmana i odpowiednie liczby, a na dole napisać życzenie. Potem zmyć wszystko wodą jaśminową i umyć się tym roztworem⁸⁰.

Kto pragnie, aby spełniło się każde wypowiedziane przez niego życzenie, i to natychmiast, powinien napisać sto razy surę *Ja Sin*, zmyć w metalowym naczyniu, pić ten roztwór i płukać nim usta⁸¹. Aby dostać coś od kogoś, nawet od niewiernego, trzeba trzy razy napisać werset 47: „A kiedy się im mówi: ‘Rozdawajcie z tego, czym obdarzył was Bóg!’, to ci, którzy nie wierzą, mówią do tych, którzy wierzą: ‘Czyż my mamy karmić tych, których mógłby nakarmić Bóg, jeśliby zechciał? Wy jesteście tylko w jawnym błędzie!’”. Następnie napisać kwadrat liczbowy 3/3 z pustym polem środkowym. Werset i kwadrat zmyć wodą różaną i wypić. Potem jeszcze raz napisać na kartce to samo atramentem z szafranu, piżma i wody różanej. Okadzić kartkę żywicą styraksu i tak zrobiony amulet zawiesić. Następnie trzeba udać się do osoby, która ma spełnić życzenie, i recytować *zikr*: „O Współczujący! O Obdarzający! O Przenikliwy! O Podporządkowujący Sobie!”⁸².

Kto pragnie, aby każdy czuł przed nim respekt, zawsze o północy powinien recytować surę *Ja Sin*, przeżuwać pieprz⁸³. Jeżeli zaś chce obrazić kogoś i nie ponieść za to konsekwencji, musi napisać dwanaście razy surę *Ja Sin*, zmyć, wywar zagotować i pić gorący⁸⁴. Aby móc bezkarnie sprzeciwić się komuś, nawet władcy albo sędziemu, i publicznie powiedzieć, co się o nich myśli, w piątek w nocy trzeba pójść na cmentarz i sto razy wyrecytować surę *Ja Sin*⁸⁵.

⁷⁸ Szalmacha odpowiada imieniu Boga Al-Ali (Wyniosły).

⁷⁹ Alhaji Adamu Zabarmari, *Ya Sin* (1), s. 2–3.

⁸⁰ Salihu Baba dan Abubakar, *Miftah al-kumuz*, Kano b.r., s. 9.

⁸¹ *Ibidem*, s. 2.

⁸² Alhaji Adamu Zabarmari, *Ya Sin* (3), s. 3–4.

⁸³ Muhammadu dan Abubakar Gwani, *Sirrin suratu Ya Sin...*, s. 1.

⁸⁴ *Ibidem*, s. 2.

⁸⁵ *Ibidem*, s. 3.

Kto pragnie liczego potomstwa, powinien siedem razy napisać wersety 41–42: „I znakiem dla nich – iż nosiliśmy ich potomstwo na statku załadowanym. I stworzyliśmy dla nich podobny do niego, na który wsiadają”. W kwadrat 4/4 należy wpisać surę 112 (Szczerość wiary) i otoczyć go imionami Boga: Stwórca i Kształtujący. Zmyć, dodać wody różanej, miodu oraz ziemi z gniazda os. Pić przez dziewięć dni, recytując *zikr* „O Cierpliwy! O Kształtujący! O Szczodry! O Podnoszący!”⁸⁶.

Sposobem na wyleczenie wszelkich chorób duszy i serca jest napisanie siedem razy wersetu 66: „A jeśli byśmy chcieli, to starlibyśmy ich oczy; i oni rzuciliby się na poszukiwanie drogi, lecz jakżeby mogli widzieć?” oraz jeden raz kwadratu 4/4 z pieczęciami Sulajmana. Po zmyciu, należy dodać wody różanej, deszczowej i miodu. Pić przez siedem dni, recytując *zikr* „O Wystarczający! O Przebaczący!”⁸⁷.

Aby bez trudu znaleźć żonę, która będzie wierna i kochająca, albo mieć powodzenie u kobiet, trzeba trzy razy napisać wersety 81–82: „Czyż Ten, który stworzył niebiosa i ziemię, nie jest w mocy stworzyć do nich podobnych? Tak! On jest Stworzycielem, Wszzechwiedzącym! Jego rozkaz – kiedy On chce jakiejś rzeczy – zawiera się w słowie: ‘Bądź!’ – i ona jest”, oraz trzy kwadraty 3/3 ze środkowym polem pustym. Zmyć wodą różaną z dodatkiem perfum z piżma i umyć twarz tym roztworem. Potem jeszcze raz napisać wersety i kwadrat na koziej skórze z imieniem kobiety w środkowym polu. Ten amulet okadzić styraksem i gumożywicą i przechowywać w swoim pokoju⁸⁸.

W dostępnej mi literaturze *tsibbu* spotkałam zaledwie kilka przykładów czarów szkodzących. Są one przeznaczone wyłącznie dla wrogów i ludzi niesprawiedliwych, jako skutek negatywnego postrzegania praktyk magicznych w islamie. Jednym ze sposobów zniszczenia wroga i zadania mu bólu jest napisanie na kartce trzy razy wersetu 60 sury *Ja Sin*: „Czyż wam nie nakazałem, o synowie Adama: ‘Nie czcicie szatana! Zaprawdę, on jest wrogiem jawnym’” oraz jeden raz kwadratu 4/4 z imieniem tego człowieka. Trzeba ponadto wyrecytować *zikr*: „O Mszczący się! O Świadku! O Chwytający!” Kartkę należy okadzić czosnkiem z dodatkiem białego ziarna gwinejskiego i taki amulet zakopać w świeżym grobie. Ale tego czaru można użyć jedynie przeciwko osobie, która rzeczywiście na to zasłużyła⁸⁹. Aby zesłać na tyrana cierpienia, ciężką chorobę albo śmierć, na skórze lamparta, lwa, hieny lub innego dzikiego zwierzęcia albo na czarnej kartce, trzeba napisać imię wroga, jeden raz kwadrat i trzy razy wersety 78–79 sury *Ja Sin*: „I przytacza nam przykład, a zapomniał o swoim stworzeniu. Mówi on: Kto ożywi kości, kiedy one

⁸⁶ Alhaji Adamu Zabarmari, *Ya Sin* (2), s. 14–16.

⁸⁷ Alhaji Adamu Zabarmari, *Ya Sin* (4), s. 2.

⁸⁸ Alhaji Adamu Zabarmari, *Ya Sin* (3), s. 2–3.

⁸⁹ *Ibidem*, s. 13–14.

są zetlałe? Powiedz: Ożywi je Ten, kto stworzył je po raz pierwszy. On o wszelkim stworzeniu jest wszechwiedzący⁹⁰. Skórę lub kartkę okadzić czosnkiem i specjalnymi kadzidłami przeciwko złu. Zrobić amulet, przywiązać doń ciężki kamień i zakopać go w kopcu czarnych mrówek. Jeśli wróg nie odkryje amuletu, nie wykopie go i nie spali, wtedy sposób ten odniesie pożądany skutek.

Literatura *tsibbu*

W północnej Nigerii literatura o sposobach magii leczniczej i ochronnej stanowi ważną część piśmiennictwa religijnego i ze względów praktycznych cieszy się dużą popularnością. Wydaje się ją w formie kilkustronicowych zeszytów, powielanych prostą techniką. Zgodnie z tutejszą tradycją, powstaje ona w języku hausa zapisywanym przy pomocy alfabetu arabskiego (*adżami*). Jeden z autorów wyjaśnia: „Tę książkę napisałem w języku hausa, aby można było dobrze zrozumieć i wykorzystać zawarte w niej tajemnice⁹¹. Wersety, imiona oraz słowa w magiczne kwadraty muszą być jednak pisane w języku arabskim, w którym została objawiona Święta Księga. Tytuły tego rodzaju książeczek, które mogą być zarówno w hausa, jak i po arabsku, na ogół nawiązują do celu publikacji, dla przykładu: „Lekarstwo na dzinny i na szatana”; „Koran lekarzem moich bóleczek i chorób”; „Tajemnice sury *Wydarzenie* na zyskanie bogactwa od Boga”. Teksty mają sformalizowany układ, utrzymany w konwencji mużulmańskiego piśmiennictwa hausa. Każdy z nich rozpoczyna się *basmalą*: „W imię Boga Miłosiernego i Litościwego⁹². Kończy się natomiast *hamdalą*: „Chwała niechaj będzie Bogu”, wyrażającą Mu wdzięczność za zrealizowanie pobożnego przedsięwzięcia. Wiele zeszytów jest ilustrowanych scenkami nawiązującymi do treści zawartych w nich przepisów magicznych. Na okładce jednej z książeczek widnieje mężczyzna cierpiący z powodu bólu zęba. Obok stoi jego syn trzymający w ręce naczynie z miksturą, który prosi: „Wypij to lekarstwo, ojcze, a natychmiast wyzdrowiejesz, jeżeli Bóg zechce⁹³. Niektórzy autorzy zamieszczają również swoje zdjęcia.

Wyjaśniając we wstępie swój cel, malamowie nie stronią od autoreklamy: „Ja, Alhaji Adamu Zabarmari, bardzo jestem zadowolony i wdzięczny za to, że tysiące ludzi szlachetnych modli się za mnie z powodu wielu korzyści, jakie czerpią oni z mojej książki. Ja zaś modłę się o to, aby Bóg zaspokajał ich potrzeby w życiu doczesnym i wiecznym⁹⁴. Podobnie zachwala swoje ‘przepisy’ inny z autorów: „Ja,

⁹⁰ W wersecie tym chodzi o to, że człowiek zapomina o tym, iż to Bóg jest Stwórcą, a człowiek Jego stworzeniem.

⁹¹ Salihu Baba dan Abubakar Alhusaini, *Zad...*, s. 1.

⁹² Od *basmali* rozpoczynają się wszystkie sury Koranu oprócz 9 (Skrucha) oraz teksty religijne. Treść *basmali* jest jedną z najpopularniejszych formuł używanych także w codziennym życiu wierzącego dla okazania zdziwienia, strachu lub zadowolenia.

⁹³ Alhaji Adamu Zabarmari, *Sha a warke ko a kwance kake*, Maiduguri b.r.

⁹⁴ Alhaji Adamu Zabarmari, *Tsibun Zabarmari a jihar Maiduguri*, Kano b.r., s. 2 i n.

Abubakar, przedstawiam wam jedną z wielu moich książek dotyczących wielkich tajemnic. Będzie ona niezwykle pożyteczna dla mężczyzn, kobiet i dzieci. Przytniesz korzyści braciom muzułmanom, zwłaszcza uczniom szkół koranicznych. Kto ją zdobędzie, ten pozna wszystkie zawarte w niej tajemnice, które staną się ludzom pomocne”⁹⁵. Wszyscy malamowie zapewniają czytelników, że ujawnione przez nich tajemnice *tsibbu* są godne zaufania, niezawodne i sprawdzone w praktyce. Wiarygodność autorów mają potwierdzać liczne listy z wyrazami wdzięczności, które otrzymują oni od swoich czytelników. Świadczy to zarówno o dużym zapotrzebowaniu na tego rodzaju literaturę, jak i o skali popularności *tsibbu* w społeczeństwie Hausa. Ważnym elementem hauskańskiej literatury magicznej są rady dla jej użytkowników. Malamowie podkreślają, że należy korzystać z zawartych w książkach ‘przepisów’ w taki sposób, aby nie szkodzić innym, a przede wszystkim głęboko ufać w to, że tylko Bóg może zaspokoić wszelkie potrzeby wierzącego. Przestrzegają także przed nadmierną żądzą bogactwa. Lepiej bowiem zaufać Bogu, który zaspokaja potrzeby ludzi: „Bóg jest najlepszy z tych, którzy dają zaopatrzenie” (62:11). Autorzy informują także, gdzie można kupić ich książki i przestrzegają przed oszustami, którzy oferują podróbki przypisywane znanym specjalistom w dziedzinie *tsibbu*.

***

Potępienie praktyk magicznych i wróżbiarskich tłumaczy się często fatalizmem islamu, wiarą w to, że wszystkie ludzkie działania zostały z góry określone przez Boga. Tylko On zna przyszłość oraz rzeczy niewidzialne i niepoznawalne przez intelekt i ludzkie zmysły. Jedynie Bóg jest poinformowany o wszystkich nieobjawionych tajemnicach dotyczących losu człowieka i życia przyszłego⁹⁶. Wyraża się to w powiedzeniu Hausańczyków: *Sanin gaibu sai Allah* (Wiedzę o tym, co ukryte, ma tylko Bóg). Zgodnie z Koranem, tej wiedzy nie zdobył nawet sam Prorok: „Gdybym znał to, co skryte, z pewnością pomnożyłbym sobie dobro, a nie dotknęłoby mnie zło. Ja jestem tylko ostrzegającym i zwiastunem dla ludzi, którzy wierzą” (7:188). W Księdze Bóg jest opisywany jako znawca zarówno tego, co niewidzialne, jak i tego, co widoczne: „On zna to, co jest skryte i co jest jawne! On jest Mądry, Świadomy!” (6:73); „On posiada klucze do tego, co skryte; zna je tylko On sam” (6:59); „Powiedz: Nikt nie zna tego, co ukryte w niebiosach i na ziemi, z wyjątkiem Boga!” (27:65). Choć człowiek sam jest odpowiedzialny za swoje czyny, to jednak jego losem rządzi Bóg. Uciekanie się do magii czy wróżbiarstwa jest zatem postrzegane jako dowód zwątpienia w opatrność, wszechmoc i sprawiedliwość Boga. Jeden z hadisów, przekazując słowa Mahometa: „Kto nosi przy sobie talizman, uznaje, że

⁹⁵ Abubakar Bakin Ruwa, *Hirz al-džinn. Fi asrar al-buchur*, Kano b.r.

⁹⁶ W języku arabskim to co ukryte, niewidzialne określa się terminem *al-ghajb*, który często występuje w Koranie. Zob. np. 2:3.

Bóg ma współników”⁹⁷, ostrzega przed wiarą w magię, jako przejawem politeizmu (*szirk*), zaprzeczającemu doktrynie o jedyności Boga (*tauhid*).

Praktyki magiczne i wróżbiarskie były krytykowane przez reformatorów islamu w północnej Nigerii. Największy z nich – Usman dan Fodio (1754–1817) uważał je za czyny bardzo niebezpieczne, prowadzące wprost do niewiary (*kafirci*)⁹⁸. W czasach współczesnych walczył z nimi wielki uczony muzułmański – Abubakar Gumi (1922–1992). Atakował on przywódców religijnych, głównie szajchów bractw sufickich, których oskarżał między innymi o praktykowanie magii (*sihiri*), szczególnie zaś o posługiwanie się metodą *sha rubutu*. Gumi przestrzegał muzułmanów, aby nie przyjmowali za prawdę tego, co w istocie jest kłamstwem, które Bóg w końcu zniszczy. Praktyka *sha rubutu* jest jednak stosowana niemal przez wszystkich malamów w północnej Nigerii, niezależnie od poziomu ich wykształcenia religijnego⁹⁹. Dla piewców ‘czystego’ islamu najlepszym zabezpieczeniem przed wszelkim złem jest modlitwa. Ich zdaniem, wszelkie inne sposoby ochrony zostały wymyślone na użytek naiwnych ludzi i dla korzyści materialnych. Bóg przecież powiedział: „Głoś to, co ci zostało objawione z Księgi i odprawiaj modlitwę! Zaprawdę, modlitwa chroni od szpetoty i powstrzymuje od niegodziwości! A wspomnianie Boga jest większe. Bóg wie, co wy robicie” (29:45).

Przekonywanie ludzi o skuteczności metod stosowanych przez malamów *tsibbu* jest zatem postrzegane jako oszustwo, żerowanie na naiwności i niewiedzy muzułmanów. Zwraca się uwagę na to, że większość tych, którzy zajmują się tą profesją, ma niewiele większą wiedzę religijną aniżeli ich klienci. Kończą oni bowiem swoją edukację na nauce Koranu, po czym natychmiast zakładają własną szkołę dla uczniów, aby zbudować sobie pozycję ‘specjalistów’, którzy mogą uleczyć każdą chorobę. W oczach zwykłych ludzi uchodzą jednak za wybitnych uczonych¹⁰⁰. Malamowie *tsibbu*, uzasadniając używanie Koranu do leczenia chorób i problemów swoich klientów, opierają się na słowach Boga: „My zsyłamy poprzez Koran to, co jest uzdrowieniem i miłosierdziem dla wiernych” (17:82). Krytycy praktyk magicznych uważają jednak, że według komentatorów Koranu (*malaman tafsiiri*), w tym fragmencie chodzi raczej o uzdrawianie chorób duszy, takich jak niewiara (*kafirci*) i hipokryzja (*munafunci*) i zawiść (*kishi*). Wiarygodne hadisy dowodzą natomiast, że Prorok modlił się, używając tylko wersetów. Nie wspominają zaś o tym, aby stosował takie metody, jak rysowanie magicznych kwadratów, sporządzanie amuletów, *rubutun sha*, *dalamushi* i *sirkulle*. Wprawdzie malamowie *tsibbu* powołują się także na hadis: „Weź z Koranu wszystko, co chcesz i zastosuj do wszystkiego, do czego

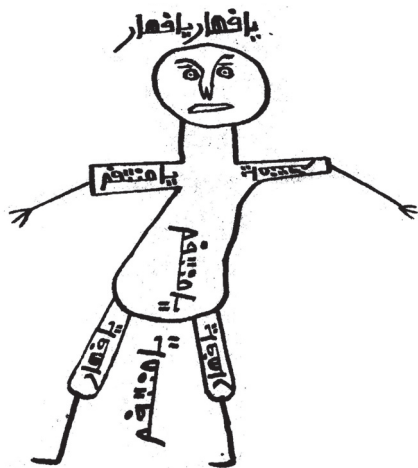
⁹⁷ Mahomet, *O małżeństwie...*, s. 25.

⁹⁸ Zob. B. Meyer, *Zur Geschichte und Organisation islamischen Elite-Wissens im Zentralsudan unter besonderer Berücksichtigung des Kalifats von Sokoto*, Hamburg 1975, s. 102.

⁹⁹ Auwalu Anwar, *Struggle for Influence and Identity: The Ulama in Kano, 1937–1987*, M.A. thesis, Maiduguri 1989, s. 95.

¹⁰⁰ Bello Sa’id, *op. cit.*, s. 113.

zechcesz”, ale ten przekaz nie został uznany za wiarygodny. Istnieje natomiast wiele tradycji mówiących o tym, jak użyć jakiejś rośliny w celu uleczenia chorób somatycznych. Islam dopuszcza zatem stosowanie roślin, wznoszenie prośb błagalnych do Boga i Proroka oraz recytację *zikru*, ale wszystko inne to sposoby wymyślone przez malamów po to, aby się bogacić¹⁰¹.

Kwadrat magiczny w kształcie człowieka, z imionami Boga: ja Kahhar! (O Podporządkowujący Sobie!), ja Muntakim! (O Mszczący się!).

Źródło: Malam Abba Maisalati, *Tagwayen kundi*, Kano b.r., s. 8.

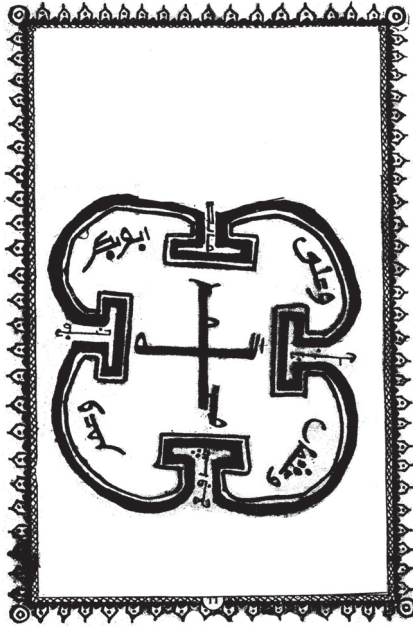
Nie wszyscy jednak potępiają *tsibbu* w całości. Trzeba bowiem odróżnić praktyki oparte na wiarygodnych źródłach muzułmańskich, od tych, które biorą się z niewiedzy. Poszukiwanie wiedzy i korzystanie z niej we wszystkich sprawach życiowych jest obowiązkiem muzułmanina, zgodnie z tym, co powiedział Bóg: „I nie idź w ślad za tym, o czym nie masz wcale wiedzy! Zaprawdę, słuch, wzrok i serce będą z tego zdawały sprawę” (17:36). Krytycy praktyk magicznych zwracają ponadto uwagę na to, że podążanie drogą *tsibbu* jest samo w sobie rzeczą niebezpieczną. Jeśli nie zachowa się ostrożności, bardzo łatwo można zboczyć na ścieżkę niewiary, ponieważ czary nie mają granic. Niektórzy uciekają się nawet do pisania fragmentów Koranu krwią, wymyślają sposoby uśmiercania ludzi, takie jak *harbin kasko* i *harbin allura*¹⁰², sporządzają dla złodziei amulety na niewidzialność albo proponują środki mające doprowadzić kogoś do obłądzenia. Za pieniądze można dostać lekarstwo na wszystko. Prawdziwymi muzułmanami nie są zatem ani ci, którzy korzystają z takich usług, ani ci, którzy je oferują. Prawdziwy wierzący nigdy nie posunie się do morderstwa. W Koranie bowiem Bóg powiedział: „Nie powinien wierzący zabijać wierzącego, chyba tylko przez pomyłkę” (4:92).

¹⁰¹ *Ibidem*, s. 127.

¹⁰² *Harbin kasko* to magiczne uśmiercenie duszy wroga w garnku z wodą. Natomiast metoda, zwana *harbin allura*, polega na wykorzystaniu igły w celu zabicia niewidocznego nieprzyjaciela. W analizowanych przeze mnie tekstach nie spotkałam się z tego rodzaju magią szkodliwą.

Kwadrat magiczny, w który zostały wpisane imiona czterech Kalifów Sprawiedliwych: Abu Bakra, Umara, Usmana i Alego.

Źródło: Alhaji Adamu Zaharmari, *Tsarabar magidanci*, Maiduguri b.r., s. 11.

Dla reformatorów islamu w północnej Nigerii popularność czarów i wróżbiarstwa była zawsze wyzwaniem i jednym z powodów podważenia ‘czystości’ tutejszego islamu. Wbrew przeciwnikom magii, którzy piętnują te praktyki jako cechę ‘nieortodoksyjnego’ islamu ludowego, przejaw *szirku* i zaprzeczenie idei *tauhidu*, hauszańscy malamowie *tsibbu* podkreślają, że ich działalność jest głęboko zakorzeniona w religii. Ustawicznie przypominają swoim klientom, że skuteczność polecanych przez nich środków zależy przede wszystkim od woli samego Boga, ponieważ to On jest nad wszystkim wszechwładny¹⁰³. Jeden z autorów zwraca się zatem do czytelników z apelem: „Szanujmy religię, podtrzymujmy więzy pokrewieństwa, wspierajmy siebie nawzajem, jednoczmy się w cierpliwości i uzdrawiamy naszych braci”¹⁰⁴. Odwoływanie się do cierpliwości (*hakuri*), niezwykle ważnej zalety w muzułmańskiej kulturze Hausa, w istocie oznacza bowiem ustawiczne pamiętanie o Bogu, zawierzanie Mu i całkowite zdawanie się na Jego wyroki.

¹⁰³ Por. Koran 3:26.

¹⁰⁴ Alhaji Adamu Zabarmari, *Magani...*, s. 7.

Dr hab. Ewa Siwierska pracuje w Katedrze Języków i Kultur Afryki Wydziału Orientalistycznego UW. Zajmuje się piśmiennictwem muzułmańskim w języku hausa, historią islamu i ruchami religijnymi w Nigerii.

Bibliografia

- Abubakar Bakinruwa, *Hirz al-džinn. Fi asrar al-bachur*, Kano b.r.
- Abubakar Ibrahim, *Burdin Inna a'taynaka*, Funtuwa b.r.
- Adamu dan Alhaji Awwal Sulaimanu, *Aun al-hamid li naf' al-abid*, Maiduguri b.r.
- Adamu dan Alhaji Awwal Sulaimanu, *Tsibbun Zabarmari cikin jihar Maiduguri*, Maiduguri b.r.
- Adamu dan Alhaji Awwal Sulaimanu, *Kala Adamu*, Maiduguri b.r.
- Alhaji Adamu Zabarmari, *Ango da amarya. Asirai sabo da masoya*, Maiduguri b.r.
- Alhaji Adamu Zabarmari, *Fath ad-dajjan li-al-hifz ad-durus wa-al-Kur'an*, Maiduguri b.r.
- Alhaji Adamu Zabarmari, *Ism Allah al-azam*, Maiduguri b.r.
- Alhaji Adamu Zabarmari, *Maganin aljannu har ma da Shaidanu*, Maiduguri b.r.
- Alhaji Adamu Zabarmari, *Sha ka warke ko a kwance kake*, Maiduguri b.r.
- Alhaji Adamu Zabarmari, *Ya Sin. Komai da ruwanki sabo da asiranki*, Maiduguri b.r.
- Auwalu Anwar, *Struggle for Influence and Identity: The Ulama in Kano, 1937-1987*, M.A. thesis, Maiduguri 1989.
- Bello Sa'id, *Kwatanci-fadi: Tasirin harshe a tsibbun Bahaushe*, "Harsunan Nijeriya", Vol. XVIII, 1997, s. 113–129.
- Danecki J., *Podstawowe wiadomości o islamie*, Wydawnictwo Akademickie DIALOG, Warszawa 2007.
- Dziekan M.M., *Arabia Magica. Wiedza tajemna u Arabów przed islamem*, Wydawnictwo Akademickie DIALOG, Warszawa 1993.
- Dziekan M.M., *Dzieje kultury arabskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Dziekan M.M., *Symbolika liter w kulturze islamu. Numerologia Al-Buniego*, „Przegląd Orientalistyczny”, nr 1–2, 2002, s. 21–33.
- Ibrahim Tijani Alfali, *Tsarabar malam da almajirai. Fahmin Alkur'ani da ilmi*, b.r.
- Mahomet, *Mądrości Proroka (Hadisy)*, tłum. J. Danecki, Wydawnictwo Akademickie DIALOG, Warszawa 1993.
- Mahomet, *O małżeństwie, kupcach i dobrym wychowaniu. Wybór hadisów*, tłum. J. Kozłowska, Wydawnictwo Akademickie DIALOG, Warszawa 1999.

- Malam Abba Maisalati, *Da magani a hannun kowa rashin sani ne*, Kano b.r.
- Malam Abba Maisalati, *Sana'arka sirrika*, Kano b.r.
- Meyer B., *Zur Geschichte und Organisation islamischen Elite-Wissens in Zentral-sudan unter besonderer Berücksichtigung des Kalifats von Sokoto*, Hamburg 1975.
- Moroz M., *Kwadratyz magiczne Ahmada al-Buniego na podstawie traktatu Manba' usul al-hikma*, praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Marka M. Dziekana, Wydział Orientalistyczny UW, Warszawa 2013.
- Muhammadu dan Abubakar Gwani, *Sirin ayata Al-Kursiyi cikin sauki*, Maiduguri b.r.
- Muhammadu dan Abubakar Gwani, *Sirin suratu Ya Sin cikin sauki*, Maiduguri b.r.
- Muhammadu dan Abubakar Gwani, *Sirin suratu Al-Waqi'ati na samun arzuki a gurin Allah*, Maiduguri b.r.
- Riyadh as-Salihin of Imam Nawawi*, tłum. Muhammad Zarfulla Khan, Curzon Press, London 1975.
- Salihu Baba dan Abubakar, *Miftah al-kunuz*, Kano b.r.
- Salihu Baba Husaibakar, *Mauki'u an-nabil. Fi fawa'id wa-asrar surat Al-Fil*, Kano b.r.
- Salihu Baba Husaibakar, *Zad al-alim*, Kano 2010.

